

Hat délszláv népdal Battonyáról

GRIN IGOR

A Bánátból a XVII. század negyvenes éveiben áttelepült szerbek ma is jelentős néphagyományt őriznek.

Újjáépítve a tatár betörések következtében porig pusztult települést, végleg letelepültek a biztonságot, megélhetést nyújtó magyar földön.

A XVIII. század végéig csak szerbek lakták Battonyát, de a XIX. század elejére rajtuk kívül magyarok, románok és szlovákok is letelepültek itt.

A kisszámú szlovákság vagy csakhamar elköltözött vagy beolvadt a többi nemzetiségbe, s ma már csak néhány családnév őrzi ittjártuk emlékét. Így alakult ki a három nemzetiség lakta Battonya.

Ma mintegy ezer lakos beszéli anyanyelveként a szerbhorvát nyelvet, s ez már a hazánkban élő szerbeknek közel a negyedét jelenti.

A földrajzi helyzetből következő nyelvi elszigeteltség kettős hatással volt az itt élő délszlávok népköltészeti hagyományaira:

- a) kultúrájukhoz ragaszkodóvá tette őket,
- b) a „nyelvi vérkeringés” hiánya éppen a hagyományok éltető elemét, hordozó közeget, a nyelvet gyengítette.

A felszabadulás után megvalósult szocialista nemzetiségi politika a néphagyományok életébe is kedvező fordulatot hozott.

Az anyanyelv tanításának magas színvonala új életre keltette a népi tradíciót az idősebb nemzedékek emlékezetének felfrissítésével, ugyanakkor új tudáshoz jutottak a fiatalabbak.

A közölt népdalok 1969—1972 közötti gyűjtéseimből valók. A gyűjtést kizárólag magnetofonnal végeztem. Ilyenformán lehetővé vált a szövegek pontos lejegyzése, de rögződött — már ahol megvolt — a dallam is.

A szövegek nyelve közel áll a szerbhorvát irodalmi nyelvhez. Az attól való eltéréseket a battonyai adatközlők nyelvében élő jellegzetességek adják, amelyek a hitelesség miatt a magnetofon felvételeknek megfelelően, változtatás nélkül helyet kaptak a szövegek lejegyzésében.

A közleményben közreadott battonyai délszláv¹ népdalokat két közös tulajdonság jellemzi:

- a) epikus jellegűek, csak két darabjukban van jelen a lírai elem;
- b) látni való a történelmi eseményekhez való — lazább, vagy szorosabb — kapcsolódásuk. A dalok nagyobb részének jellemző vonása a törökvilággal való közvetlen kapcsolatuk (Kosovska bitka), vagy e kapcsolat emlékének a megléte (Kaži, Jelo ..., Kad se ženi ...).

A tematikus egyöntetűség okát a jugoszláv népek viharos, háborúkkal terhes múltjában kell látnunk: döntő élményük évszázadokon keresztül a török elleni harc volt.

A sorsformáló történeti eseményekhez tapadó népköltészeti alkotások forrásként való felhasználásának lehetőségét Delorko fogalmazza meg: „Miótán népünk történelmének egyes, látszólag kevésbé fontos, valójában azonban nagyon is jelentős mozzanatait az írott alkotások amúgy is szűkszavúan érintik, ezek a jólsikerült epikus népdalok — ha nem volnának is művészi produktumok (márpedig azok!) — jó szolgálatot tesznek történeti szempontból is.”²

Természetes, hogy az ilyen források használata kellő körültekintésre kötelez, ezért nem csodálkozhatunk, hogy maga Delorko int óvatosságra. A népi költő nemegyszer, — ha nem is a valóság meghamisításának szándékával — átfogalmazza a készen kapott eseményeket; csak igen ritkán elsődleges célja a történet pusztá regisztrálása.

A délszláv epikus népköltészetéről írt kitűnő munkájában Maretic hasonlóan vélekedik az epikus néphagyományok forrásértékéről: „A népi hagyományok szerte a világon igen megbízhatatlan forrásul szolgálnak a történelem számára; világosan megállapítható ez olyan esetekben, amikor a néphagyományok mellett hitelt érdemlő történeti forrásokkal is rendelkezünk ugyanarról a tárgyról: azt látjuk, hogy igen gyakran ugyanegy eseményről a hagyományoktól teljesen eltérően vallanak.”³

A történeti valóság és az epikus dal közötti különbségekre mutat rá, írott források segítségével Bošković-Stulli az epikus népdalok „építőelemeiről” szóló, széles kitekintésű, igen meggyőző tanulmányában.⁴ Az eltérések a közösség névtelen énekesének kezdeményezéséből adódnak, és összefüggésben állnak az *improvizáció* jelenségével. Improvizáción itt a népi énekes által ismert dalkészlet egyes elemeinek szabad felhasználása értendő: a feledésbe merült dalok fennmaradt, olykor önálló életet élő részleteinek más, nem ritkán hiányos énekekbe való „beépítéséről” van szó. (A „beépítés” nem jelöl feltétlenül tudatos eljárást.)

Lehetséges továbbá, — amint erre a fentebb említett tanulmány is rámutat — a dalok egészének, vagy nagyobb terjedelmű részleteinek átvitele, más névre való alkalmazása, más eseményhez való „igazítása”. Nagy tudású, igényesebb felkészültségű énekesnél nem egyszerűen mechanikus behelyettesítésről van szó: a felhasznált elem, vagy motívum tökéletesen asszimilálódik az új szöveggörnyezetbe; kisebb tudású, kevésbé gyakorlott előadók gyakran követnek el műhibát, csorbítva ezzel a dal szépségét, ugyanakkor támpontot nyújtva a kutatóknak a hagyományozódás folyamatába való alaposabb betekintéshez.

Egy népdal vizsgálatakor azonban csakis akkor támaszkodhatunk írott történeti forrásokra, ha az illető népköltészeti alkotás valós, többé-kevésbé ismert történelmi eseményen alapul, vagy azzal nyilvánvaló kapcsolatban áll.

Ha a vizsgált szövegünk nem történelmi események hatására jött létre, vagy más okból nem rendelkezünk írott történeti forrással, a népdalokat (epikus dalokat, balladákat, románcokat, lírai dalokat) korábbi, — a mainál igen gyakran teljesebb — állapotunkban rögzítő gyűjteményeket kell segítségül hívnunk.

A nyomtatott és kézíratos kollektciók nyújtotta adatok értékes segítséget jelenthetnek a napjainkban feltárt és összegyűjtött dalok azonosításában, és egyes, az összevetés során megmutatózó jellegzetességek megállapításában.

A loci communes és az improvizáció némelykor kényszerű alkalmazása nem mindig társul a legmagasabb szintű interpretációs képességekkel, s ez lehetővé teszi a népi szövegek szabadabb kezelését, az illesztések nyomainak bátrabb keresését a folklórista számára.

Jelen dolgozat célja — a hat népdal bemutatásán túl — a jugoszláviai irodalmi adatokkal való összevetés, és a belőle következő verstani, szerkezeti és hagyományozódási tanulságok rögzítése. (A battonyai népdalokat a tanulmány végén eredetiben és magyar fordításban közlöm).

A rigómezei csatát megéneklő „Kosovska bitka” (A koszovói ütközet) c. történeti népének battonyai variánsáról egy korábbi dolgozatomban már esett szó.⁵ Itt most egyetlen mozzanat kedvéért térek rá vissza: a felépítésre vonatkozó megfigyeléseimről kívánok beszámolni.

Az epikus dalt — amelynek tárgya a mi Mohácsunkhoz hasonlítható szerb nemzeti tragédia — igen erőteljes nyelvi megformálás jellemzi. A lenyűgözően expresszív kifejezések és képek sorozata, a múlt a jelenben: a vissza-nem-fordíthatóságot sugalló aorisztoszi formák, az állandó jelzők — méltó formai elemek az egy nemzet rabságba jutását hordozó eposzi tartalomhoz, amely a mondanivalót híven szolgáló, az alkotás drámaiságát hangsúlyozó szerkezetre épül.

Vizsgáljuk meg a dal szerkezetének alakulását.

(Le kell szögeznünk, hogy a délszláv epikus népköltészet hagyományainak megfelelően itt rendkívüli erejű hősök, a középkori szerb arisztokrácia valóságos képviselői és mondai alakok⁶ irányítják az eseményeket, s a nemzet sorsát.)

A költemény családi tematikájú versként indul:⁷ a cárnő és leányai sétát tesznek Krusevac környékén. A négy sor éppen a költemény egészének alaphangjától élesen elütő, békés-idilli hangulatával teljesít funkciót: a rosszat sejtő cárnő felcsattanó kérdése — („Ne idje li sa polja Kosova?) (Ne vidje li čestitoga kneza,) (Gospodara i moga, i tvoga?”) („Talán bizony Kosovóról jössz most?)(Talán láttad fényes hercegünket,) (Én uramat, s te uralkododat?”) — nyomán beálló, pattanásig feszült légkörnek pozitív ellentét-párját jelenti a maga idilli derűjével. A félig megválaszolatlanul hagyott kérdés, melyet az életét mentő lovas és a meghajszolt ló látványa váltott ki, az ének igazi expozíciója; elhangzása az elkövetésre jellemző, fokozatosan sűrűsödő drámai feszültség indukálódásának pillanata.

A fokozás — a rossz megsejtesétől beteljesedéséig, a tragédia nyilvánvalóvá válásáig — Vladeta válaszaiban fejeződik ki. Milica kérdéseire válaszolva először Jug Bogdánnak és kilenc fiának elesteről beszél, az ő halálukat követi Milos Obilicsé, csak legvégül értesülünk Lázár herceg halálának okáról.

Súlyosbítja a csapást, hogy a csatában életüket tragikusan bevégzett hősöket rokonis családi kötelékek fűzik a cárnőhöz. Milica kérdéseinek sorrendje az egyén, a nő szempontjából rangsorolja a szereplőket, de ez a rangsor megegyezik a társadalmi hierarchiával.

Az események felsorolásában — a sorrendiségben — kifejeződő fokozásról mondottaknak látszólag ellentmond, hogy az első kérdés Lázárra vonatkozik. (A hadvezérnek és családfőnek szóló, megkülönböztetett figyelmet azonban egészen természetesnek kell tartanunk: a népi költő nem hagyhatta figyelmen kívül a hagyományt a történeti hűség megsértésének veszélye nélkül.) A körültekintő szerkesztés bravúrosan kerüli el a buktatót. A vajda, bár ismeri a herceg elbukásának igazi okát — Brankovics árulását, — csattanó magyarázatként és fájdalmat enyhítő megoldásként a történet végére tartogatja az igazságot.

Az expozíciót követő szerkezeti rész a Jugovics testvérek (Milica öccsei) és Jug Bogdán (a cárnő édesapja) pusztulását mondja el.⁸ Jellemzőnek kell tartanunk hősi haláluk leírását: Rigómező hősei közül először ők kényszerülnek befejezni a küzdelmet; a szüntelen viaskodás felemészti erejüket, egyszerűen *nem tudnak* tovább harcolni!

Obilicsot fegyvere hagyja cserben; csakis így, fegyvertelenül végezhetnek vele a törökök.⁹

A szerb sereg első emberének halála népdalunk szerint Vuk Brankovics árulásának következménye.¹⁰ A legyőzetés szükségzavú indoklása a herceget a mítikus hősök sorába emeli, egyszerre adva a tragédia tetőpontját és megoldását.¹¹

Lássuk tehát, miként alakította ki az események menete a mű szerkezetét:

1. bevezetés: a harcterről menekülő lovas előrejelzi a tragédiát;

2. expozíció: a rosszat sejtő cárnó a herceg sorsát tudakolja, kérdésére azonban nem kap egyértelmű választ;

3. bonyodalom: Jug Bogdának és fiainak sorsa;

4. bonyodalom: Milos Obilics eleste;

5. tetőpont és megoldás: Vuk Brankovics árulása és a herceg halála.

A „Bolan Kraljeviću Marko” (A beteg Márkó királyfi) c. töredékhez tematikusan hasonló nem találtam az átnézett publikált gyűjteményekben és a kéziratban.

Az első négy sor két tiszta rímpárja (*leži — teži, nalivena — vremena*) sejteti, hogy az adatközlés szintjére redukálódott töredék verses szöveg lehetett valamikor.

Az indítás tömörsége, az építkezés ökonómiájának megmaradt nyomai, a kizárólag lényeges, a megértéshez elengedhetetlen elemeket magában foglaló, ugyanakkor pontos helyzetképet nyújtó leírás a délszláv epikus hősdalokkal rokonítja ezt az alig néhány sornyi, de a battonyai anyagban mégis fontos adatot.

A hirtelen megszakadó, dominánsan epikus jellegű töredék Márk királyfi halálba készülődsét mondja el; a nagymérvű hiányosságok miatt nem derül ki, mi okozhatta a legnépszerűbb délszláv népi hős válságát.

A lakonikus címből kitetszik,¹² hogy az adatközlő emlékezetében csak a beteg hős válságos állapotának képe maradt meg; haláláról nem esik szó a tragikus hangvétellű, komorságot árasztó jelzőkkel hangszerelt kiinduló helyzet, de még a hős alakjával összeforrott *Šarac* leölése ellenére sem.

A dal témaválasztása: a királyfi válságos óráinak leírása ritka jelenség a jugoszláv népköltészetben. (Csak erős megszorításokkal idézhető fel Márkó és Musa Kesedžija küzdelméről szóló dal: a királyfi életveszélybe kerül, mert a „hősök hőse”, Musa fölébe kerekedik — Márkó csak csellel tudja menteni életét.)¹³

A dal Vuk Karadžić gyűjteményének 73. sorszámú darabjával megegyező elemei (*Šarac* megölése, a buzogány tengerbe hajítása, és szavakkal illetése) azt valószínűsítik, hogy az előzmény a „Smrt Marka Kraljevića” (Marko királyfi halála) volt.¹⁴

A töredék címe arra enged következtetni, hogy az adatközlő már hiányosan, nem az eredeti tartalommal „vette át” az adatot; ellenkező esetben ezt a címet nem adhatta volna közlésének, s az eredetileg 166 sornyi szöveg egyetlen motívumát próbálta versbe szedni, már a modernebb versformát választva. A tisztán epikus karakterű töredékben anakronisztikusak, logikátlanok a tiszta páros rímek, éppen a tízes sorokban, a deszeterácok végén.

Nyilvánvaló, hogy a rímek később kerültek a szövegbe — tévedésből — az erősen hiányos verset „feljavítandó”, és ilyenformán a délszláv epikus daloktól idegen verstani keveredést, stílusűrést eredményeztek.

Adatunk két fontos tanulsággal is szolgál:

1. a hallás után „megtanult” szövegek nagyobb tartalmi változáson is áteshetnek olyankor, ha az énekes valamely okból nem hallotta elégszer a megtanulni szándékozott dalt;

2. nemcsak egész, kerek történetek hagyományozódhatnak, hanem egyes motívumok is, és ez vezethet a tartalmi változáshoz.

Példánknál maradvá: adatközlőm már a rontott, tartalmában megváltoztatott változatot hallotta, fogalma sem volt, hogy a dal előzménye Márkó halálát mondja el. „Tanítója” jegyezhetette meg hiányosan a történetet, innen a cím is: Bolan Kraljeviću Marko. Vuk előzményként említett hősenekében ugyanis Márkó kétkedő szavaira válaszolva a tündér azt jósolja, hogy a királyfival betegség végez:

*„Pobratime, Kraljeviću Marko,
tebe nitko Šarca otet neće,
nit' ti možeš umrijeti, Marko,
od junaka ni od oštre sablje,*

*od topuza ni od bojna koplja:
ti s' ne bojiš na zemlji junaka;
već ćeš bolan, umrijeti, Marko..."*

*(Testvérbátyám, jó Márkó királyfi,
Senki tőled lovad el nem veszi,
El nem eshetsz te hősnék karjától,
Nem fenyeget kard, buzogány, kopja;
Földi vitéz meg nem rémít téged;
Betegség lesz veszted okozója...)*

A bemutatott szövegek közül rövidségével (mindössze 11 sor) és metszően gúnyos hangjával tűnik ki a törökcsúfoló. Ez a szarkasztikus, egyszersmind fölényesen derűs hang nem található meg a legrégebb dalokban, ugyanakkor nem ritka jelenség a szerb szájhagyomány újabb alkotásaiban.¹⁵

A XVI. század utolsó évtizedeitől az általánossá váló lét- és vagyoni bizonytalanság ellensúlyozására, a török kegyetlenkedések reakciójaként népfelkelések sora robbant ki, amelyek pozitív célkitűzéseik ellenére a török hódoltsági területek délszláv lakosságát is sújtották. Ezek a mozgalmak jelentik a népköltészet öntudatos, — az ellenséget legyőzhetőnek tartó, sőt, nevetségesnek ábrázoló — új hangjának politikai-társadalmi hátterét.

Az 1389. évi rigómezei csatáról szóló hősnék (Kosovska bitka) még félelmetes, személytelen tömegnek, elemi csapáshoz hasonlatos erőnek mutatja a törököt. Az összecsapás csak a hősi halált hozhatja, de az áldozat nem hiábavaló. A már említett, a válogatásban nem szereplő *Soko bira...* kezdetű dal a megváltozott helyzetet jelzi: egyetlen szerb leány, a *delija devojka* tizenkét törököt küld a halálba.¹⁶

A *Kad se ženi...* kezdősorú dal az eszmei fejlődés újabb fokát jelenti: a török itt már veszélytelen és nevetséges. Még saját, tyúkólhoz hasonló házban élő fajtája szemében is púpos, görbelábú csodabogár.

A rendkívüli expresszivitású 11 sor erőteljes, hibátlan dikciójával — rövidsége ellenére — a battonyai délszláv népi hagyomány kiemelkedően szép darabja. Variánsával az általam ismert anyagban nem találkoztam.

A *Kaži, Jelo...* kezdetű, újabb keletkezésű táncdalban megfogalmazott formális költői kérdés késői halvány emlékét őrzi a hajdani véres szerb-török, délszláv-török ellentéteknek.

Az anya kérdése mintegy ürtügyül szolgál leánya számára, hogy kedvesét lelkesen, — de hibáit sem hallgatva el — megdicsérhesse. A szöveg minden sora megismétlődik, ezáltal kap nyomatékot a leány válaszára. A dal felező nyolcas sorokból áll. A befejező versszak két sora belső rímeivel a hangulati fokozáson túl, indokolja a választás helyességét: a legény viszonz szereti a leányt.

A lendületes befejezés (kadencia), bár nem tartozik szorosan a szöveghez: sokkal inkább díszítményjellegű, hangulatosan zárja le — a szerelmi ügyekben való jártasság büszke szavaival, a zenéhez igazodó, felgyorsított ritmusban — a dalt.

Adatközlőm szerint 50 évvel ezelőtt az ének faluszerte ismert volt; lakodalmak, szlávák¹⁷ alkalmával énekelték, táncoltak rá.

A *Jovánról és Jovánkáról* szóló pásztorörténetet versként mondta el adatközlőm, nem tudva, hogy népdalról van szó.¹⁸ Így hallotta fiatal korában, dallammal sohasem. Előadásában nem is törekedett a metrum betartására, a szöveget az élő beszéd folyamatosságával mondta szalagra.¹⁹ Ennek oka az előadó gyakorlatlansága, de a sorok változó hossza sem kedvez az időmértékes közlési módnak: a 15 soros töredéknek mindössze 8 sora pontosan 10 szótagos, a másik hét szótagszáma 6—14 között változik.

Különösen a két hosszú, 14 szótagos sor — a *bugarstica* jellegzetes sora ez — üt el a szöveg többi részétől. A délszláv népköltészetnek ez az ősi sorfajtája nem adekvát a ha-

gyománosan családi tematikájának nevezett népének modernebb tartalmával.²⁰ Ezért arra gondolhatunk, hogy itt (a 4. és 8. sorról van szó) is megvolt, illetve most is lappang a két eredeti sor. A felvételen jól megfigyelhető, hogy az egyébként monoton előadás dinamikáját a testvérek neveinek vocativusi formájával, drámai intonálással „hegyezte ki” az adatközlő.

Feltevésünket megerősíti, hogy az első négy szótag elhagyása után két teljes értékű sort kapunk, amelyek cezúrája csakúgy, mint a többi nyolc, 4/6 arányban osztja a 10 szótagot, vagyis a dal epikus tízesekből (epski deseterac) épül föl:²¹

„... to ti moraš/moja ljuba biti ...”, és
„... kad češ íci/na visu planinu ...”

A töredék viszonylagos — a történet magvát magában foglaló — teljessége könnyíti meg a felépítés hiányosságainak észrevételét. Miután Battonyán teljesebb változatot nem sikerült feljegyezni, kézenfekvőnek látszik a dalnak rokon tematikájú, hasonló motívumokat tartalmazó énekekkel való összevetése.

Megjegyzem, hogy tartalmi összefüggések alapján is megállapítható a szerkezet tördeltsége.

Három ilyen helyet látok:

1. a kezdő két sor csak a nyáj őrzéséről számol be, de elmarad a szereplők bemutatása;
2. a testvérgyilkosság nem motívált a töredékben: előzményül a leánytestvér vérfertőzést visszautasító válaszát is magában foglaló, teljesebb szöveget kell feltételezni;
3. a ballada — és az egész történet — befejezése hiányzik: nem esik szó a Jovánkát elpusztító gyilkos fiútestvér bűnhődéséről.

Nézzük most a példákat. A délszláv népköltészet egészében előkelő hely illeti meg tartalmi gazdagságuk és formai szépségük miatt a pásztorélet ihlette énekeket. A Narodna Umjetnost 1966/4. számában *Stepanović Donja Letina*-ról közöl népdalokat.²² A közlemény második részében szereplő 54 dal közül a 119., 122., 124., 127., 146. és 156. számúak merítik témájukat a pásztoréletből, vagy szólnak testvérek közötti szerelemről. Közülük kettőt emelnék ki, mégpedig a 119. és 156. sorszámút. Mindkettőben összefonódik a testvérszerelem és a pásztorélet motívuma.

Az első dal tréfás hangvételű, rövid terjedelmű, mindössze 18 soros. A 10 szótagos rímtelen sorok tömören mondják el a csattanóval végződő kerek egész történetet. A testvérek bűnük súlyától megrettenve menekülni kezdenek, odahagyva a nyáját:

„*Kad su došli u pol polja ravna,
pade čedo u zelenu travu,
kako pade, tako odgovara:
— Prihvati me, oče i ujače*”

„*A sík mező közepénél jártak,
Zöld fübe hullt az ártatlan magzat,
S hogy leesett, meg is szólalt tüstént:
Vegyé! csak fel, atyám és bácsikám*”

Delorko népdal-tanulmányában Vuk Karadžić 730. számú *Šuičkinja Mara* c. dalának 1935-ben lejegyzett, 10 soros variánsát mutatja be.²³ A közérthetőség kedvéért vázolom a cselekményt:

Marába szerelmes két pásztortársa, Petár és Nikola. A leánynak mindkét fiú tetszik, ezért nem tud közülük választani. Próba következik: aki a hegyről lefutva hamarabb ér a leányhoz, az lesz a választott. A kimerítő futásban azonban nem sokkal a cél előtt meghal Petár, de Nikola is holtan rogy a szeretett leány karjaiba. Mára Nikola késével vet véget életének.

Mindkét adat tartalmazza a szereplők vázlatos jellemzését. Vuk teljesebb szövege közli a párbeszédet is az események logikai sorrendjében; ismét mindkét változat beszámol a szerelméért túl nagy árat szabó pásztorleány haláláról, a tragikus esemény megoldásáért adva ezzel.

Utolsó példánkknak, Stepanović 156. sz. énekének²⁴ 21 sora rövidítés nélkül ide kívánczik. Ez a népdal, hasonlóan a 119. számúhoz, rendelkezik a szerkezet mindazon elemeivel, amelyek a battonyai dalból hiányoznak. Itt nem következik be a tragédia, tehát bűnhődésről sem eshet szó. De együtt van a zárt szerkezetű dal minden szükséges eleme: a délszláv népköltészetben oly gyakori, költői kérdéssel való indítás, a bátyjának ebédet hozó leány megejtő szépségének leírása, a rövid — de emberi indulatokat feltáró — párbeszéd, a leány józanságát példázó befejezés.²⁵

„Čija j' ono zelena livada,
zabranjena, a ne pokošena?
Na njoj Ivo vrane konje pase,
vrane konje, sive sokolove.
Seka mu je ručak donosila.
Sede Ivo ručak ručevati,
Seka svoje lišce umivati.
Sinu lišce ko žarano sunce,
dva obraza, dva dula rumena,
dve očice ko dve trninice.
Al govori bratac svojoj seki:
— Seko moja, lepa lišca tvoga!
Sramota je da ga tudin ljubi,
a greota de ga ja obljubim.
Ide seka staroj miloj majki:
— Oj, starice, stara mila majko,
rež'te meni dva aršina platna,
dva merena, a dva nemerena,
da ja krijem od Ivana lišce,
od Ivana kano od tudina,
od tudina kano od Turčina!”

(Kinek zöldell üde levegője,
Elkerítve, de le nem kaszálva?
Holló ménest legeltet ott Ivó,
Holló ménest, szürke sólymok raját.
Édes húga az ebédjét hozta.
Leül Ivó ebédjét költeni,
Arcát kezdi húga üdíteni.
Felragyogott, mint kelő nap pirja,
Két orcája, két vérszínű rózsza,
A két szeme szúró tövis párja.
Ekkor így szól szép hűgához Ivó:
— Édes húgom, de szép a te orcád!
Nagy szégyen biz' ha más megcsókolja,
Az meg nagy bűn, ha én csókolgatom!
Indul a lány öreg jó anyjához:
— Jaj, kedvesem, öreg édesanyám,
Vágjon nékem két rőf fehér vásznat,

*Kettőt mérten, kettőt méretlenül,
Ivántól, hogy arcomat megóvjam,
Ivántól, mint bárki idegentől,
Idegentől, akár a töröktől!*

Jól ismert történelmi eseményt ábrázol a *Sabác* elleni osztrák támadásról²⁶ szóló népdal. A népi költő figyelmét felkeltő történelmi mag lejátszódásának időpontja a dal szövegének segítségével fejthető meg. A helyszín — Sabác — pontos éjszakai képe valószínűsíti a keletkezés idejére vonatkozó feltevéssünket. A szembenálló felek, valamint a történelmi személyiségek — Péter szerb király és Miklós orosz cár — neveinek megemlítése pedig kétségtelenné teszi, hogy az alkotás I. világháborús eseményt dolgoz fel, s maga is egyidős a tárgyával választott, tragikus kimenetelű ostrommal. Híres könyvében Murko²⁷ is említi azonos hangulatú, igen jellemző két sort, amelyek híven példázzák a Monarchia I. világháborús hódító törekvéseit:

*„Ide Švaba kao bez pameti,
Celi Balkan hoće zauzeti.”*

*(Megy a német, mint az eszeveszett,
Egész Balkánt magának akarja.)*

Ezek a sorok további támpontot nyújtanak a keletkezés datálásához. A témán kívül a versforma is az ekkori keletkezés mellett szól: bár a sorok 10 szótagosak, az összecsengő páros rímek már modernebb hatást mutatnak. A régi hagyományokból táplálkozó újabb, sőt legújabb, — a II. világháború népi felszabadító harcai közepette megszülető — epikus népdaloknak is igen elterjedt, jellemző versformája ez.²⁸

A dal a II. világháborút megelőző évtizedben került Battonyára. A helyi népdalkincsbe a harmincas években épülhetett be. Adatközlőm 1932—34 között tanulta két bánáti szerb leánytól, akik látogatóban jártak itt, majd továbbadta. Természetesen nem ez a dal „megtapadásának” egyetlen lehetősége, más, kevésbé ellenőrizhető csatornákon is hozzájuk kerülhetett a figyelemre méltó költemény.

A szerkezetet vizsgálva, két alapvető, külön fejezetként felfogható egységet kell megkülönböztetnünk.

A bevezető rész választó mondata Sabác elestét a szerbek éberségét kijátszó „gonosz németek” éjszakai támadásának, a cselvetésnek tudja be.

A második tizenkét sor tragikus képsorozatát által bemutatott, — a szerbség egészét érintő — válságos állapot már semmiképpen sem tekinthető a váratlan sabáci támadás következményének: a két rész csak lazán kapcsolódó eseményeket hoz összefüggésbe. Úgy tűnik, hogy a mostani szöveg két különböző, tartalmilag közelálló ének összeillesztésével alakulhatott ki. A népköltészeti alkotások hagyományozódásának bonyolult volta megengedi az esetleges kontamináció feltételezését.²⁹ Sajnos, ez a feltételezés, — bár az említett tartalmi momentumok mellette szólunk — összehasonlító adatok hiányában nem bizonyítható még kellő erővel.

Befejezésül szólni kell a battonyai délszláv népdalok előadásáról, elsősorban a rigómezei csatát bemutató ének előadásának kapcsán.

Adatközlőim között — a dalokat az adatközlés szintjén elmondók mellett — akadt tehetséges, a legjobb hagyományokat ismerő és folytató énekes is. Neducsin Milán hangszeres kíséret nélkül adja elő dalait. Korlátozott terjedelmű anyagának zöme régi, múlt századi dal, a legrégebbiek közül ma már kevésre emlékszik.³⁰ Ő volt az egyetlen a községben meghallgatott énekesek közül, aki rövidítés nélkül, teljes szöveggel tudott előadni történelmi témájú népi éneket. A rigómezei ütközetről szóló dal általa énekelt változata pl. egy sorral hosszabb a Karadzić-közölte változatnál.³¹ (A többiek által énekelt dalok vagy rövidek,

vagy hiányosak, vagy sokkal későbbi keletkezésűek.) Éppen ezért becses számunka az ő előadásában rögzített népének. A felvételen jól megfigyelhetők előadásmódjának sajátosságai. Előadás közben az énekmondó feszültséget igyekszik teremteni, hogy hallgatóságának figyelmét az előadott ének iránt felkeltse és ébren tartsa. Ez a feszültség csak hozzáértő közönség jelenlétekor tapasztalható. Ugyanis, amilyen nagyra értékeli a tehetséges énekes az anyagát értéket, előadását becsülni tudókat, ugyanúgy érzékenyen reagál a közömbösségre, a hozzá nem értésre. A népi énekes tehát „mérlegre teszi”, értékeli az őt éneklésre felkérőket. Éppen ezért lehetséges magas művészi fokú előadás akár egyetlen hallgató (a gyűjtő) jelenléte esetén is: az előadó ilyenkor éppen úgy igyekszik, mint hajdani elődei, akik nagyobb közönség, nemegyszer az egész falu nyilvánossága előtt mutathatták be művészetüket.

A feszültség jelenléte az énekes felkészültségének tanújele, s az előadás kiforrottságára, művészi színvonalára hívja fel a figyelmet. Ilyen, szerencsésnek mondható esetben érte el célját a dal gyűjtője: az énekes felszabadult, átélt interpretációt nyújtott, felmutatva a dal minden szépségét. (Az „interpretáció” a népi alkotás előadásának folyamatára nem az elsődleges értelemben veendő — sokkal inkább az „újraalkotás” jelentéséhez közelít.)

Adatközlőm a tízes sorokat trocheusokban adta elő, gondosan ügyelve a cezúra megszabta, 4/6 arányra. Ehhez igazodik a lüktető, monoton dallam. (a szövegnek a dallammal szemben mindig elsőbbsége van; több adatközlőm, mint láthattuk, dallam nélkül tanulta el a történetet.) Énekesem — saját állítása szerint — fiatal legény korában tanulta el a dalt, akkoriban többen ismerték, gyakran énekelték. Nem tudjuk biztosan, működött-e 60—70 évvel ezelőtt a faluban kimagaslóan tehetséges énekes, mert Milán bácsi nem emlékszik a dal átadójára. Példánk azonban azt látszik megerősíteni, hogy a községben mindig élénk érdeklődés kísérte a délszláv népköltészet kiemelkedő alkotásait, s hogy azok intenzív életet éltek, közszájon forogtak.

Az a körülmény, a dal a felszabadulás után irodalmi szemelvényként bekerült az iskolai tananyagba, megengedhetné a folklorizáció feltételezését.³² A következő momentumok kizárják ezt a feltételezést, s egyszersmind a battonyai délszláv néphagyomány máig élő voltát bizonyítják:

1. a népének legrégebb feljegyzése³³ is dallam nélküli, ugyanakkor a battonyai variánsnak ősi dallamvezetésű zenei kísérete van, tehát — legalább is, ami a dallamot illeti — könyvből nem tanulhatták meg;
2. a klasszikus, időmértékes előadásmód, a prozódiai szabályok gondos betartása egyértelműen a dal gyakorlatból, hallás után történt elsajátítása mellett szól; az írott szöveg ugyanis nem időmértékes, a trocheusok csakis énekléskor, vagy elmondáskor (kazivanje) érvényesülnek,³⁴
3. a sorok előtti indulatszók (ej, oj) megléte, a zárósor megismétlése is egyértelműen a klasszikus orális hagyományok körébe utalja az alkotást. A LORD-PARRY gyűjtemény adataival történt összehasonlítás pedig azt is megmutatja, hogy Neducsin *énekestől* (pjevač) vette át a dalt.⁵

A hat népdal szövege eredetiben és fordításban (a fordítás a szerző munkája) a következő:

I. KOSOVSKA BITKA³⁶

(Ej, oj) *Pošetala carica Milica
Ispod grada bjelogga Kruševca.
S njome šecu dve mile kčeri,
Vukosava i lijepa Mara,
S njima jezde Vladeta vojvoda*

*Na doratu, na konju dobrome.
Vladeta je konja oznojio,
I u bjelu pjenu obukao.
Pita njega carica Milica:
„Oj boga ti, kneževa vojvodo
Što si tako konja oznojio,
Ne ideš li sa polja Kosova?
Ne vidje li čestitoga kneza,
Gospodara i moga, i tvoga?”*

*(Ej, oj) Al' bjesedi Vladeta vojvoda:
„Oj, boga vam carice Milice!
Ta ja prodjoh kroz Kosovo ravno,
I ne vidjeh čestitoga kneza,
Već ja vidjeh kneževa Zelenka!
Ćeraju ga po Kosovu Turci,
A knez, milsim, da je poginuo!”*

*(Ej, oj) Kad to začu carica Milica,
Proli suze niza bjelo lice,
Pa još pita Vladetu vojvodu:
„Oj, boga ti Vladeta vojvodo!
Kad si bio na Kosovu ravnu,
Ne vidje li devet Jugovića
I djesetog starog Jug Bogdana?”
Al' bjesedi Vladeta vojvoda:
„Ta ja prodjoh kroz Kosovo ravno,
I ja vidjeh devet Jugovića,
I djesetog starog Jug Bogdana.
Oni bjehu u pola Kosova,
Krvave im ruke do ramena,
I zeleni maći do balčaka.
Ali su im malaksale ruke
Sjekujući po Kosovu Turke.”*

*(Ej, oj) Još ga pita carica Milica:
„Oj, boga ti Vladeta vojvodo!
Kad si bio na Kosovo ravno,
Ne vidje li još dva zeta moja,
Brankovića, Miloš Obilića?”
„Ta ja prodjoh kroz Kosovo ravno,
I ja vidjeh Miloš Obilića,
On stojaše u pola Kosova,
Ne bojno se koplje naslonio,
Bojno mu se koplje prelomilo,
Pa na njega navališe Turci,
Do sad, mislim, da je poginuo.
Al' ne vidjeh Vuka Brankovića!
Na vidjeh ga, ne vid'lo ga sunce!
On izdade čestitoga kneza,
Gospodara i moga, i tvoga!
Gospodara i moga, i tvoga!”*

2. BOLAN KRALJEVIĆU MARKO³⁷

*Kraj bunara leži,
Njemu glava crnoj zemlji teži.
Smrtna mu je čaša nalivena
Čekajući posljednja vremena.
A on skoči i odseče Šarcu glavu,
A topuz baci u more, i on topuzu govori:
„Kad moj topuz iz mora izašo...”*

3. KAD SE ŽENI³⁸

*Kad se ženi čelavi muslija,
Nače kalpak na čelavu glavu,
I dolamu na grbava ledja,
Žute čizme na hegave noge.
Gledale ga svrste i punice,
Sa čardaka, sa kokošinjaka,
Gledale ga, pa su besedile:
„Nuto zeta, i nuto sjaseta
Kao da ga j' krava otelila,
I kobila mlekom nadojila,
Magarica pupak odrezala”*

4. KAŽI, JELO...³⁹

*Kaži, Jelo, koga voliš,
Il' Turčina, il' Srbina?
Kaži, Jelo, koga voliš,
Il' Turčina, il' Srbina?

Srbe volim, jer su lole,
Meraklije i bekrije!
Srbe volim, jer su lole,
Meraklije i bekrije!

U Srbina kuća pusta,
Al' su, majko, medna usta!
U Srbina kuća pusta,
Al' su, majko, medna usta!

Kad poljubi, srce gubi,
Vitu, tanku Srbijanku!
Kad poljubi, srce gubi,
Vitu, tanku Srbijanku!
Alaj volem, alaj znam,
Alaj umen da varam!*

5. JOVAN I JOVANKA¹⁰

*Jovan čuva hiljadu ovaca,
A Jovanka do dvesto jaganaca.
Jovan sestri tako odgovara:
„Oj, Jovanka, to ti moraš moja ljuba biti,
Ako nećeš, ja ću te ubiti!”
Uzme sablju, pa odseče glavu!
Mrtva glava tako odgovara:
„Oj, Jovane, kad ćeš ići na visu planinu,
Pa će ranka zablejati,
I majka će zapitati:
— Oj, Jovane, di mi je Jovanka?
A ti njojzi tako odgovaraj:
— U goru je sitno vezla,
iglu izgubila,
Pa za njom je u Dunav skočila!”*

6. NA ŠABAC JE UDARIO...¹¹

*Na Šabac je udario Švaba
U ponoći, kao stara baba.
U ponoći, da se prede Sava,
Sve građanstvo još u Šapcu spava.
Ili sada, il' više nikada
— Hoće Švaba, Šapcom da zavlada!
Oficiri mađarskoga kora¹²
Misle: Švaba dobit će bez boja.
Puška puće, a granata cepa,
S vojskom stiže Stepanović Stepa.
A kralj Petar telegram sastavlja,
Svoju žalbu ruskom caru javlja:
„Čuli mene, car Nikola prvi!
Sva Srbija leži mi u krvi.
Pa mi care, brže pomoć salji,
Popadoše moji generali,
Popadoše konji i junaci,
Slomiše se Srbinu barjaci,
Slomiše se Srbinova krila,
Ded, pomози, ti Rusijo mila!
Slomiše se Srbinova krila,
Ded, pomози, ti Rusijo mila!*

A KOSZOVÓI ÜTKÖZET

*Vára alatt fehér Krusevácnak
Sétálgatott jó Milica cárnő.
Kísérte őt két kedves leánya,
Vukoszáva és szépséges Mára.
Feljük tart Vladeta vojvoda,
Fényes szőrű jó pejlova hozza.*

Vladeta jó lovát meghajszolta,
Merő fehér habba öltöztette.
Ím, így szólott jó Milica cárnő:
„Áldjon Isten, hercegnek vajdája!
Miért, hogy jó lovad meghajszoltad,
Merő fehér habba öltöztetted?
Talán bizony Koszovóról jössz most?
Talán láttad fényes hercegünket,
Jó uramat, s te uralkodódat?”
Ím, válaszol Vladeta, jó vajda:
„Isten áldjon, én cárnóm Milica!
Bizony jártam síkján Koszovónak,
De nem láttam fényes hercegünket!
Hanem láttam Zelenkót, a lovát,
Koszovón át törökök hajszolták.
Már a herceg, lelkét kilehelte.”
Meghallja ezt jó Milica cárnő,
Ömlik könnye, végig fehér arcán,
Meggérdi még jó Vladeta vajdát:
„Áldjon Isten, Vladeta vojvoda!
Hogy ott jártál, síkján Koszovónak,
Láttad deli kilenc Jugovicsot,
Tizediknek az ősz Bogdán Jugot?”
Ím válaszol Vladeta, jó vajda:
„Bizony jártam síkján Koszovónak,
Láttam deli kilenc Jugovicsot,
Tizediknek az ősz Bogdán Jugot.
Koszovónak közepén megálltak
Vállig véres mindenikük karja,
Vértől fényes kardjuk markolatig.
Erős karjuk végül lehanyatlott,
Kaszabolván ezernyi törököt!”
Meggérdi még jó Milica cárnő:
„Áldjon Isten, Vladeta vojvoda,
Mikor jártál síkján Koszovónak,
Talán láttad két kedves vejemet,
Brankovicsot, Milos Obilicsot?”
„Bizony jártam síkján Koszovónak,
Bizony láttam Milos Obilicsot,
Koszovónak közepén megállott,
Kopjájára reátámaszkodott,
Jó harci kopjája kettétörött,
Magára meg rontottak törökök,
Úgy vélem, már elérte halála!
Brankovicsot meg nem láttam sehol,
Nem láttam én, ne lássa a nap sem!
Elárulta fényes hercegünket,
Te uradat, én uralkodómat!
Te uradat, én uralkodómat!”

A BETEG MÁRKÓ KIRÁLYFI

*Beteg Márkó a kút mellett fekszik,
Fürtös feje sötét földön nyugszik.
Szinültig van méreggel pohara,
Várja, jöjjön utolsó órája.
Talpra szökken, feje hull Saracnak!
Buzogányát tengerbe hajítja,
És így beszél hozzá:
„Hű fegyverem, ha egyszer felmerül...”*

HOGYHA NŐSÜL TARFEJŰ...

*Hogyha nősül tarfejű muzulmán,
Kopaszágát kalappal takarja,
Szép kabátot vesz púpos hátára,
Sárga csizma rejti görbe lábát.
Anyósok és sógornők figyelték,
— Magas házuk tyúkólhoz hasonló —
Nézegették, ily szókat hallattak:
— Ez aztán vő, ez a férjnek való!
Mintha bizony tehén fia lenne,
Kanca tején nevelkedett volna,
Nöstényszamár vágta vón' köldökét!*

JÉLA, SZIVED KIT SZERET...

*Jéla, szived kit szeret?
Törököt-e, vagy szerbet?
Jéla, szived kit szeret?
Törököt-e, vagy szerbet?
Szerbet biz', mert ahány, csalfa,
Nagy betyárok, nagy zsványok!
Szerbet biz', mert ahány, csalfa,
Nagy betyárok, nagy zsványok!
A szerb háza, tudom, üres,
De a szája, anyám, édes!
A szerb háza, tudom, üres,
De a szája, anyám, édes!
Karcús szerb lányt, ha megölelt,
Mindent felejt, szívet veszjejt!
Karcús szerb lányt, ha megölelt,
Mindent felejt, szívet veszjejt!
Értek hozzá, tehetem, szeretek mást
megcsalni!*

JOVÁN ÉS JOVÁNKA

Nyáját őríz Jován, ezer juhot,
Jovánkára kétszáz bárány jutott.
Ennyit mondott Jován szép hűgának:
(Hej, Jovánka)
Te most bizony a szeretőm leszel,
Ha rá nem állsz, tüstént fejed veszem!
Fogja kardját, levágja a fejét!
Halott a fej, de im szókat hallatt:
(Hej, Jovánom)
Ha felérsz majd a hegy tetejére,
A kisbárány ezt bégeti,
Jó anyád is megkérdezi:
Hej, Jovánom, hol maradt Jovánkám?
Azt válaszold, amit tőlem hallasz:
Amint himzett fenn a hegyen,
Tűjét elvesztette,
Ifjú-magát a Dunába ölte.

ÉNEK SABÁC OSTROMÁRÓL

Rajt' ütött a német Sabác várán,
Mint a gonosz, késő éji órán.
Éjfél tájban átkelni a Száván!
Minden alszik, senki nincs a vártán.
Most vagy soha! Bizony most akarja,
Hogy a várost végre elfoglalja!
Vezérkari magyar tiszték vélik:
Harc nélkül is, hogy Sabác elesik.
Gránát robban, dörög ezer puska,
Sereggel jő Sztepánovics Sztépa.
Péter király írja táviratát,
Orosz cárnak jelenti panaszát:
„Halld meg, első Nyikoláj cár, bajom!
Vérben ázik szépséges szerb honom!
Küldj hát, jó cár, sürgős segítséget,
Mert elestek a hű szerb vezérek,
Elestek mind a lovas vitézek,
Lobogói lehulltak a szerbnek,
Sólymaimnak szegetten csüng szárnya,
Segíts meg hát, Oroszország drága!

JEGYZETEK

¹ Tekintettel arra, hogy tartalmában, eredetében, sőt, formájában és nyelvében is egységes a délszlávok népköltészete (mindenekelőtt: epikus költészete), nem volna helyes külön szerb és horvát népköltészetet emlegetni. A jugoszláv népköltészet egységéről beszélve *Murko* a tartalmi és nyelvi azonosságot hangsúlyozza. *Murko M.* Tragom srpsko-hrvatske narodne epike. Zagreb, 1951. I. 10.

- ² *Delorko O.*, Narodne epske pjesme. (Pet stoljeća hrvatske književnosti) Zagreb, 1964. I. 9.
- ³ *Maretić T.*, Naša narodna epika. Beograd, 1966. 35.
- ⁴ *Bošković—Stulli M.*, Postojanost epskog modela u dvije pjesme iz Dubruvačkoga kraja. Narodna Umjetnost 1966/IV. 15—28.
- ⁵ *Grin I.*, Történeti népének a hazai délszláv nemzetiségek körében. Néprajz és Nyelvtudomány 1971—72. 165—176.
- ⁶ Több — elsősorban epikus — dalban szerepelnek sosemvolt, a képzelet szülte alakok. Példánknál maradvány ilyenek Jug Bogdán és fiai, a Jugovicsok.
- ⁷ Az epikus hősdalok és a mesei tematikához közel álló szüzséjű dalok közötti műfajt nevezük így. Történelmi-társadalmi alapjuk eleven, de nem a történelemből ismert események hívták őket életre. *Bošković—Stulli M.*, Narodne epske pjesme. (Pet stoljeća hrvatske književnosti) Zagreb, 1965. II. 259.
- ⁸ Írott források nem említik nevüket, csak a szájhagyomány emlékezik meg róluk. A valóságban tehát nem lehetett rokonai Milicának.
- ⁹ Nagy népszerűségét bizonyítja a róla szóló nagyszámú alkotás. Egy battonyai variáns is említi a nevét. (A *Soko bira...* kezdetű epikus dal, amelyet a Néprajz és Nyelvtudományban tettem közzé. L. az 5. jegyzetet.)
- ¹⁰ Brankovics árulásának kérdése megnyugtató módon tisztázódott: a főúr nem követett el árulást. Annyi történt mindössze, hogy seregének maradványaival a harc végső befejezése előtt hagyta el a csatateret, amikor már reménytelen volt a szerbek helyzete, s a harc vállalása értelmetlen volt már. Vö.: *Maretić T.*, Naša narodna epika. Beograd, 1966. Vuk Branković c. fejezet.
- ¹¹ A szövegösszefüggés alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a herceg — mint a legnagyobb szerb hős — csak árulással volt legyőzhető, akárcsak például Božur Lasić, vagy Mijat Tomić. Ez utóbbiak sorsát azonban nem kívánjuk azonosítani a herceg sorsával — az analógia ügysem volna teljes: a róluk szóló dalok haláluk körülményeiről is beszámolnak. Az árulásnak és következményeinek mozzanata azonban mindhárom alkotásban közös. *Stepanov S.*, Pjesma o Božuru Lasiću, Narodna Umjetnost 1963/II. 149—177.
- ¹² Az adatközlő adta cím, — s egyben az egész dal — hitelességének kritériuma a tárgy pontos, ugyanakkor lehetőleg legrövidebb megjelölése. *Parry, Milan—Lord, Albert B.*: Srpskohrvatske Junačke Pjesme, Beograd—Cambridge, 1953. I. Opšti uvod. XX.
- ¹³ L. uo. a Marko Kraljević i Musa Kesedžija című, 7. számú dalt.
- ¹⁴ *Karadžić V.*, Srpske narodne pjesme. Skupio ih i na svijet izdao Vuk Stefan Karadžić. Knjiga druga u kojoj su pjesme junačke najstarije Beograd, 1958., a 73. számú dal.
- ¹⁵ Értsd: a XVI. századinál újabb, későbbi keletkezésűeknél.
- ¹⁶ A dalban szereplő, *dalia leányzónak* fordítható nóialak érdekes figurája a török elleni háborúnak. Ha a családban nem volt fiútudó (gyakran a török rabolta el), az apa a leányt nevelte fiúként, hogy hadra fogható legyen. Jellemző irodalmi leírása található Márkó királyfi kedvesének tévedésből történő megöléséről szóló, novellisztikus epikus énekben. Narodne epske pjesme, priredila: Maja, *Bošković—Stulli*, Zagreb, 1964. II. 1. számú dal: Pogibije Markove vjerenice. Bővebben a kérdésről: *Vukanović Tatimir*: Virdžine. Glasnik Muzeja Kosova i Metohije, VI. 1961. 79—122., elsősorban: 81—83.
- ¹⁷ A pravoszláv vallású szerbek házi védőszentjének ünnepe a *szláva*.
- ¹⁸ Attól, hogy dallamkíséret nélkül adta elő, vélhette volna népdalnak, hiszen a délszláv népköltészetben nem feltétlen tartozék a dallam.
- ¹⁹ Tudott dolog, hogy a dallamkíséret nélküli előadásnál is érvényesülhet az időmérték. L. a klasszikus tízes sorfajta tematikájával foglalkozó *Žganec*-tanulmányt. *Žganec, Vinko*: Metrika i versifikacija narodnog deseterca. Narodna Umjetnost, 1963/II. 3—35.
- ²⁰ A *deszeterác* illenék itt a tartalomhoz.
- ²¹ A *Žganec*-féle tipológia szerint ez a leggyakoribb típusa a tízes sornak. L. uo. 25.
- ²² *Stepanović S.*, Narodne pjesme Donje Letine. Narodna Umjetnost, 1966/IV. 85—151.
- ²³ *Delorko O.*, Narodne pjesme Sinjske krajine. Narodna Umjetnost, 1967—68/V—VI. 111—157. A variáns a 12. sorszámot kapta, címe: Nije se znala odlučiti (Nem tudott dönteni).
- ²⁴ *Stepanović, S.*, uo. 128. A dal száma 156. (Cím nélkül).
- ²⁵ Az epikus dalok hagyományos szerkezetére valaha lényegesen nagyobb terjedelmű szövegek épültek. A rövidülés oka az alkotások életfeltételeiben beállott változásokban keresendő.
- ²⁶ A népnyelv nem tesz különbséget német és osztrák között. Amint látható, a Monarchia csapatait ugyanazzal a névvel illeti, mint a II. világháborúban Hitler katonáit.
- ²⁷ *Murko, M.*, Tragom srpsko-hrvatske narodne epike. Zagreb, 1951. I. 210.
- ²⁸ *L. Bošković—Stulli M.*, Narodne pjesme Sinjske krajine o Oslobođilačkoj borbi 1941—1945. Narodna Umjetnost, 1967—68. (V—VI. Kad Sinjani zapivaju rere... 16. sz. 168., és Dalmatinci bore se u Lici ... 17. sz. 169.
- ²⁹ L. a kérdés részletes kifejtését *Bošković—Stulli M.*: Postojanost epskog modela ... Narodna

Umjetnost, 1966. /IV. 15—28. A szerző egész sor, a kérdéssel foglalkozó tanulmányt vesz vizsgálat alá.

³⁰ *Kardzić* óta elfogadott nézet, hogy a legrégebb délszláv népdalok 1389. utántól datálódnak. Tehát amikor „legrégebb” népdalokról beszélünk, XIV—XV. században keletkezettekre gondolunk.

³¹ Srpske Narodne Pjesme. Skupio ih i na svijet izdao Vuk Stefan *Kardzić*, Knjiga druga u kojoj su pjesme junačke najstarije. Beograd, 1958. 44. sz.

³² *Vö. Faragó J.—Ráduly J.*: A népballadák egy romániai magyar falu mai köztudatában. Ethnographia, LXXX. 1969. 504—512.

³³ *Vö. a 33. jegyzettel.*

³⁴ *L. Žganec* fenti tanulmányát. Zagreb, 1963/II. 3—35.

³⁵ Fontosnak tartjuk annak a különbségnek a hangsúlyozását, amely a dalt dallamkisérettel előadó énekes (*pjevač*), és szavalva bemutató (recitativo) énekmondó (*kazivač*) között fennáll. Az ősi előadási mód természetesen az énekesé; az ismételt indulatszók véleményünk szerint a dal hosszából (nem ritkán több ezer sor!), valamint az ősi, monoton dallamvezetésből következő egyhangúságot kellett, hogy meg-megszakítsák, s a lankadó figyelem felkeltésére szolgáltak.

³⁶ Énekelte: *Neducin Milán* tsz-nyugdíjas, sz. 1889.

³⁷ Elmondta: *Mák Imréné* tsz-nyugdíjas, sz. 1889.

³⁸ Énekelte: *Roczkó Milos* tsz-nyugdíjas, sz. 1900.

³⁹ Mint a 38. jegyzet.

⁴⁰ Elmondta: *Bozsidár Olga*, nyugdíjas, sz. 1911.

⁴¹ Énekelte: *Buzár Péterné* tsz-tag, sz. 1918.

⁴² A magyar jelző nem jelenti itt az etnikai hovatartozást: az Észak-Szerbiában valamikor politikai hatalmat gyakorló magyarok uralmának tudható be, hogy a magyar szó a katolikus szó szinonimájává vált. Ezzel a névvel illeték többek között a Szerbia északi területeit 1718—1739 között megszállva tartó németeket is. L. bővebben: *Filipović, Milenko*: A magyarok az észak-szerbiai és észak-boszniai néphagyományban. Műveltség és Hagyomány X., Debrecen, 1968., elsősorban 48—52.

Ezúton köszönöm *Eperjessy Ernő* iránymutatását. Legújabb gyűjtésem adatával is alátámasztható *Filipović* fejtegetése: a Deszk községben szalagra rögzített teljesebb változat megfelelő sorai így hangzanak: „Oficiri mađarskoga kora / misle Šabac uzeti bez boja” ..., ami kétségtelenül identifikálja a német szót a magyarral.

Six Southern Slav folksongs from Battonya

IGOR GRIN

The author presents six folk-poetry works of the Serbian ethnic group in the three-nationality village of Battonya on the South-East Hungarian Plain. These were collected in 1969—1972.

In the introductory part of the study, some problems of comparison are examined; then, following from the prosodic, structural characteristics of the texts from Battonya, and from a comparison with Yugoslav literary data, the relevant, current evidence of the survival and traditional passing-on is analysed.

It is shown that certain, outstanding pieces of Serbian oral tradition in Battonya (Kosovska bitka) have essentially been preserved in a traditional way since the resettlement, and have lost practically nothing from their beauty.

The article is supplemented by the author's translations in Hungarian.